

УДК 81'255.4'373.7Горбач

**ОСОБЛИВОСТІ ІДІОСТИЛЮ А.-Г. ГОРБАЧ ПРИ ВІДТВОРЕННІ
ВЛАСНИХ НАЗВ НІМЕЦЬКОЮ МОВОЮ (НА МАТЕРІАЛІ
НІМЕЦЬКОМОВНОГО ПЕРЕКЛАДУ ПОВІСТІ В. ШЕВЧУКА “МІСЯЦЕВА
ЗОЗУЛЬКА ІЗ ЛАСТІВ’ЯЧОГО ГНІЗДА”)**

Шум О. В.

Стаття розглядає особливості ідіостилю перекладача при відтворенні українських власних назв німецькою мовою. Дослідження присвячене аналізу особливостей та способів передачі німецькою мовою українських власних назв. Об'єктом дослідження даної статті є повість В. Шевчука “Місяцева зозулька із Ластів'ячого гнізда” та її переклад німецькою мовою.

Ключові слова: власна назва, ідіостиль, художній текст, переклад.

Статья рассматривает особенности идиостиля переводчика при воспроизведении украинских имен собственных в немецком языке. Исследование посвящено анализу особенностей и способов передачи в немецком языке украинских имен собственных. Объектом исследования данной статьи является повесть В. Шевчука “Лунная кукушечка из Ласточкиного гнезда” и ее перевод на немецкий язык.

Ключевые слова: имя собственное, идиостиль, художественный текст, перевод.

The article is dedicated to idiostyle of translator and different methods in the translation of Ukrainian proper names into German. Target of the research is narrative by V. Shevchuk “The Moony cuckoo from the Swallow’s nest” and its translation into German.

Key words: proper name, idiostyle, literary text, translation.

Останні роки мовознавчих досліджень характеризуються значним інтересом до перекладознавчих студій, значну питому вагу серед яких становлять розвідки у галузі перекладів текстів художньої літератури кінця XX – поч. XXI століть. Наразі перекладознавчі розвідки присвячені вирішенню значної кількості важливих питань. В основі цих досліджень лежить розуміння мови як когнітивного утворення, що використовується у комунікативній діяльності (А. Белова, А. Вежбицька, О. Кагановська, Ч. Філмор). Проблеми художнього перекладу досліджували М. Алексєєв, А.-Г. Горбач, В. Коптілов, Ю. Левін, О. Матвішин, М. Рильський, А. Федоров [10], О. Чередниченко та ін. Значний інтерес складають розвідки з питань ідіостилю і не лише автора, а й стилю самого перекладача (А. Науменко [9], М. Іваницька [7]). У нашому дослідженні ми ставимо собі за мету розглянути особливості ідіостилю перекладача при відтворенні німецькою мовою власних назв. У якості ілюстративного матеріалу ми обрали повість В. Шевчука “Місяцева зозулька із Ластів'ячого гнізда” та її переклад німецькою мовою, здійснений А.-Г. Горбач.

Зазначимо, що, на нашу думку, при перекладі художнього тексту найскладнішим завданням є відтворення індивідуального стилю автора. Актуальність обраної нами теми пов'язана з наявністю незначної кількості досліджень у галузі перекладів сучасних текстів художньої літератури, зокрема з української мови німецькою.

Перш ніж безпосередньо перейти до розгляду індивідуальних рис перекладача, зазначимо, що у дослідженнях ідіостилю ми спираємося на праці М. Іваницької та А. Науменка. Так, на думку А. Науменка, ще не так давно дослідники не надавали особистості перекладача особливого значення, сприймаючи його просто як належне. І лише наприкінці XIX ст. німецький філолог Ульріх фон Віламовіц-Мьоллендорфф у своїй монографії про сутність перекладу вперше теоретично обґрунтував тезу, що перекладач неминуче змінює оригінал, бо має власну думку про всі його прикраси та вади. Ця теза знайшла у цього німецького

фахівця з класичної філології яскраве й парадоксальне, але об'єктивне оформлення у максимі: "Скільки професійних перекладачів – стільки точних перекладів" [9, с. 142].

Науковець виділяє три складові індивідуального стилю перекладача. За твердженням А. Науменка, перекладач як необхідний учасник філософсько-психологічного процесу сприйняття оригіналу як об'єкта довкілля обов'язково повинен бути присутній у тексті перекладу. І це (тобто перекладач як суб'єкт сприйняття) є першою складовою частиною індивідуального стилю перекладача, у межах якої перекладач виступає як особистість із різноманітними іпостасями (ликами): як етнографічна, історична, соціальна, етнічна та ін. особа [9].

Отже, з вищезазначеного можна зробити висновок, що перекладач не лише транслює авторські особливості іншою мовою, а й привносить у переклад власне розуміння, а відтак – формує власний стиль перекладу. Тобто, з дослідження А. Науменка отримуємо, що перекладач, окрім описаної раніше, так би мовити, філософської істоти, є ще й істотою професійною, яка має власні уподобання до прийомів перекладу (наприклад, вибір певної лексеми з низки її синонімів, використання тільки улюбленої морфологічної категорії або синтаксичної конструкції тощо) [9, с. 143]. Таким чином, тяжіння перекладача до будь-якого виду трансформацій авторських одиниць у перекладі може розглядатися як його індивідуальна риса.

М. Іваницька, досліджуючи німецько-українські літературні взаємини, доходить висновку, що в іншій культурі країну репрезентують не стільки спорадичні переклади, скільки цілеспрямована праця перекладачів, котрі забезпечують якість перекладу та його рецепцію чужомовним реципієнтом завдяки поступовому пізнанню літературного процесу вихідної культури [7, с. 31]. Таким чином, ступінь розуміння перекладу читачем цілком залежить від майстерності перекладача.

Іваницька М. поділяє точку зору, за якої відображення чужої культури не може бути вірною репрезентацією цієї культури, а швидше є проєкцією стереотипів, страхів та прагнень реципієнта (в т. ч. і перекладача). У зіткненні різних культур перше, що відчувають комуніканти – інакшість мовлення чужинців, а поступово проявляється й інакше сприйняття світу, інакшість ціннісної шкали тощо. Переклад покликаний подолати цю чужість, забезпечити розуміння між комунікантами. Художній же переклад ставить перед собою більш об'ємне завдання – репрезентувати одній культурі продукт творчості іншої, забезпечивши при цьому його повноцінну рецепцію у новій культурі, тобто, міжкультурний обмін [7, с. 32].

Зауважимо, що на сучасному етапі серед перекладознавчих досліджень чільне місце належить питанню відтворення власних назв, які становлять значну частину словникового складу будь-якої мови. Проблема перекладу власних імен та назв – актуальна і важлива, на нашу думку, як для розробки окремої, так і загальної теорії перекладу. Власні назви розглядаються у роботах учених-філологів у найрізноманітніших аспектах: теорія власної назви, питання походження та історії власних назв, особливості їхнього функціонування у різних суспільних сферах. В Україні ономастичні дослідження набули піку активного розвитку з середини ХХ століття, однак були присвячені переважно розгляду реальних власних назв (топоніми, антропоніми, астроніми, зооніми). Найвагоміші студії у цій ділянці ономастики належать Н. Бияк [2], Л. Бархударову [1], Л. Белею, В. Галич, А. Гудманяну [4], Д. Єрмоловичу [5], Р. Зорівчак [6], В. Калінкіну, І. Корунцю, В. Карабану [8], Т. Левицькій, Г. Лукашу та А. Фітерман та ін.

Як зазначає у своєму дослідженні Н. Бияк, номінаційний простір кожного художнього твору вибудований антропонімами, а також неантропонімною номінацією. До літературних відносять всі антропоніми, які функціонують у текстах художніх творів, у тому числі й імена історичних осіб, що є персонажами художнього твору або вжиті автором твору в історичних ремінісценціях для створення певного фону – історичного, інтелектуального, емоційного; імена реальних осіб та літературних героїв, які служать прізвиськами персонажів твору. Літературні антропоніми безпосередньо пов'язані з художнім текстом і відіграють у ньому важливу стилістичну роль. Вони містять додаткові конотативні компоненти семантики і характеризують як самих персонажів, так і тих, хто їх іменує [2].

У разі передачі власних імен найбільш виразно проявляється тенденція до встановлення еквівалентів. Існує три способи передачі власних назв у перекладі: транслітерація, транскрипція або транскрибування та калькування [10]. При транслітерації іноземні власні імена передаються літерами алфавіту мови перекладу без урахування особливостей вимови [10, с. 53]. Транскрипція або транскрибування полягає у фонетичній передачі імені, тобто так, як воно звучить іноземною мовою. Два зазначені вище способи перекладу часто об'єднують під єдиною назвою транскодування. За В. Карабаном розрізняють чотири види транскодування [10]: транскрибування або транскрипція; транслітерування; змішане транскодування (переважне застосування транскрибування із елементами транслітерування); адаптивне транскодування (коли форма слова в вихідній мові дещо адаптується до фонетичної та/або граматичної структури мови перекладу). Переклад шляхом калькування полягає у дослівному перекладі власного імені по частинах з наступним складанням цих частин в одне ціле.

На думку Л. Бархударова, переклад власних назв у художньому тексті завжди орієнтований на досягнення комунікативно-функціональної ефективності. У такому випадку прийнято говорити про випадки безеквівалентної лексики [1, с. 93].

Як зазначає Д. Єрмолович, власні назви – жорсткі десигнатори об'єктів, що реалізують свій відклик через прямий зв'язок з предметом за допомогою каузального ланцюга [5, с. 12]. Отже, власні назви входять до лексичної системи будь-якої мови як особливий клас слів, що володіють специфічними ознаками. Будучи мовним фактом, власні назви підкоряються у цілому внутрішнім законам конкретної мови. Разом із тим, на всіх рівнях мовного аналізу потрібно враховувати своєрідність цих слів як за змістом, так і за класом.

Вибраний з повісті ілюстративний матеріал (топоніми, антропоніми, астрономі, зооніми) ми пропонуємо розділити на кілька груп: імена дійових осіб – *Юлька* [11, с. 13] – *Julka* [12, с. 3], *Наталка* [11, с. 13] – *Natalka* [12, с. 3], *Шурка Кукса* [11, с. 15] – *Schurka Kuksa* [12, с. 4], *Людка* [11, с. 19] – *Ljudka* [12, с. 8], *Миша* [11, с. 37] – *Mischa* [12, с. 22], *Надька* [11, с. 40] – *Nadka* [12, с. 25], *Нора* [11, с. 40] – *Nora* [12, с. 25], *Рудько* [11, с. 41] – *Rudko* [12, с. 27], *Коля-рибалка* [11, с. 51] – *der Angler Kolja* [12, с. 34], *Вадим* [11, с. 51] – *Wadym* [12, с. 34], *Себастян* [11, с. 54] *Sebastian* [12, с. 37], *Вася Павлик* [11, с. 65] *Wasja Rawlyk* [12, с. 46]; топонімічні позначення – *Житомир* [11, с. 13] – *Schytomyr* [12, с. 3], *Поділ* [11, с. 21] – *Stadtbezirk Podil* [12, с. 9], *Просиновська гора* [11, с. 76] – *der Prosynowskyj-Hügel* [12, с. 55], *Чуднівський міст* [11, с. 26] – *Die Brücke des Tschudniw* [12, с. 13-14], *Ластів'яче гніздо* [11, с. 15] – *Schwalbennest* [12, с. 4], *Безназваний провулок* [11, с. 19] – *der Namenlose Winkel* [12, с. 8], *Білий дім* [11, с. 24] – *Weißes Haus* [12, с. 11]; прізвиська тваринного походження – *Павине Око* [11, с. 16] – *Pfaueauge* [12, с. 5], *Коза* [11, с. 15] – *Ziegenfrau* [12, с. 5], *Вовк* [11, с. 71] – *Wolf* [12, с. 51], *Лисиця* [11, с. 71] – *Füchsin* [12, с. 51], *Заєць* [11, с. 71] – *Hase* [12, с. 51], *Тхир* [11, с. 71] – *Iltis* [12, с. 51], *Опел* [11, с. 71] – *Adler* [12, с. 51], *Сокіл* [11, с. 71] – *Falke* [12, с. 51], *Горобець* [11, с. 71] – *Sperling* [12, с. 51], *Синиця* [11, с. 71] – *Meise* [12, с. 51], *Комар* [11, с. 71] – *Mücke* [12, с. 51], *Метелик* [11, с. 71] – *Schmetterling* [12, с. 51]; прізвиська віддієслівного походження – *Розірвать* [11, с. 17] – *Zerreißen* [12, с. 6], *Лопнуть* [11, с. 17] – *Platzen* [12, с. 6]; назви богів та міфічних істот – *Господь* [11, с. 41] – *der Herrgott* [12, с. 25], *Купідон* [11, с. 51] – *Kupidon* [12, с. 34], *Амур* [11, с. 51] – *Amor* [12, с. 34], *Ерос* [11, с. 51] – *Eros* [12, с. 34], *Чортиця* [11, с. 73] – *eine Teufelin* [12, с. 52]; прізвиська за родом діяльності – *Магаданша* [11, с. 40] – *Mahadanscha* [12, с. 25], *Провізорка* [11, с. 72] – *die Provisorin* [12, с. 52] та астрономі – *Місяць* [11, с. 84] – *der Mond* [12, с. 62], *Зорі* [11, с. 84] – *die Sterne* [12, с. 62].

Із зазначених прикладів можна побачити, що при відтворенні власних назв перекладачка здебільшого тяжіє до прийому транскрипції. Українські звуки передаються засобами німецької фонологічної системи. Так, *в* передається як *w*, *я* – як *ja* та *ia*, *ш* – як *sch*, *ь* при транскрибуванні випадає. При відтворенні топонімів А.-Г. Горбач використовує транслітерацію з додаванням уточнюючого слова. Так у перекладі з'являється слово *Stadtbezirk*. Відтворюючи топонім *Житомир* перекладачка відходить від транслітерації і замість усталеного

Zhytomyr маємо *Schytomyr*. Прізвиська тваринного походження відтворено німецькомовними відповідниками з опущенням артикля. Назви богів та міфічних істот також передано німецькомовними відповідниками. Прізвиська за родом діяльності перекладено та транскрибовано. Астроніми А.-Г. Горбач перекладає німецькомовними відповідниками із зазначенням артикля. Прізвиська віддієслівного походження передано дієсловами з великої літери.

Таким чином із вищезазначеного можемо дійти висновку, що перекладачка, як правило, власну назву при перекладі транскрибує згідно з нормами мови перекладу, але як виняток, вона може зазнавати перекладу чи додавання уточнюючого слова (характерно для топонімів), якщо назва несе важливе смислове та стилістичне значення і важливим є не фонетичне, а смислове відтворення. Тобто, згідно з теоріями ідіостилю перекладача, ми можемо стверджувати, що транскрибування при перекладі власних назв є рисою перекладацького стилю А.-Г. Горбач. Тобто перекладачка найчастіше звертається саме до цієї форми транскодування.

На нашу думку, перспективи подальших розвідок у даному напрямку сприятимуть глибшому дослідженню особливостей ідіостилю перекладача на матеріалі текстів різних літературних жанрів. Це слугуватиме поштовхом до детальнішого розгляду особистості перекладача як головної складової процесу перекладу, яка безпосередньо впливає на результат.

Література

1. Бархударов Л. С. Язык и перевод (Вопросы общей и частной теории перевода) / Л. С. Бархударов. – М.: Межд. отнош., 1975. – 240 с.
2. Бияк Н. Я. Особливості найменувань осіб в українській художній прозі та збереження їх функцій у німецькому перекладі. // Дис. канд. філол. наук: Прикарпатський університет ім. В. Стефаника. – Івано-Франківськ, 2004. – 208 с.
3. Виноградов В. С. Введение в переводоведение (Общие и лексические вопросы) / В. С. Виноградов. – М.: ИОСО РАО, 2001. – 224 с.
4. Гудманян А. Г. Чужомовна пропріальна лексика у фонографічній системі української мови / А. Г. Гудманян. – У 3-х книгах. – Ужгород, 1999.
5. Ермолович Д. И. Имена собственные: теория и практика межъязыковой передачи / Д. И. Ермолович. – М.: Р.Валент, 2005. – 416 с.
6. Зорівчак Р. Реалія і переклад / Р. П. Зорівчак. – Львів: ЛНУ, 1989. – 212 с.
7. Іваницька М. Л. “Свое” та “чуже” у теорії перекладу та структурі мовної особистості перекладача: [стаття] / М. Іваницька. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zavantag.com/docs/2053/index-14667-1.html>
8. Карабан В. І. Теорія і практика перекладу з української мови на англійську мову. Посібник. / В. І. Карабан – К., 2003. – 608 с.
9. Науменко А. М. Складові індивідуального стилю перекладача: [стаття] / А. Науменко. // Новітня філологія. – М., 2009. – №13 (33). – С. 141-153. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/2010_13/13-16.pdf
10. Федоров А. В. Основы общей теории перевода (Лингвистические проблемы) / А. В. Федоров – М.: “Филология Три”, 2002. – 416 с.
11. Шевчук В. Місяцева зозулька із Ластів'ячого гнізда. // Вечеря на дванадцять персон: Житомирська прозова школа / Упоряд., передм., літ. ред. В.Даниленка. – К.: Генеза, 1997. – 544 с.
12. Schewtschuk W. Mondschein über dem Schwalbennest. Prosa. / Üb. von A.-H. Horbatsch. – Reichelsheim: Brodina Verlag, 1997. – 153 S.